

Eesti avalik arvamus Euroopa Liiduga liitumisest: heaolu on domineeriv tegur

Aksel Kirch (RiTo 6), Eurouuringute Instituudi direktor

Kui Eesti oli vabanemas nõukogude režiimist, oli mõttel liituda Euroopa Liiduga hoopis teine tähendus kui praegu, mil Eesti on laienemisringi kindlamaid kandidaate.

Analüüsima paremini eri tegurite osatähtsust referendumini otsuse mõjutajana, oleks vaja hinnata konteksti, milles tuleval aastal tehakse võimalik referendumiootsus.

Esimese perioodi (1992–1995) diskursust iseloomustab suhtumine Euroopa Liitu kui kaugesse, kuid ihaldatavasse eesmärki. Põhiprobleemiks oli tollal küsimus: kas see on jõukohane postsotsialistlikule väikeriigile? Mida peaks Eestis tegema, et saada kunagi kaugemas tulevikus liikmeks? Selle perioodi märksõnad olid: eristumine SRÜ-st, majanduslik iseseisvus ja julgeolek ning Eesti kui riigi defineerimine sotsialistliku lähimineküsimuse mõistet ja okupatsiooni konteksti kasutamata. Tõepärase seletuse on esitanud Rein Ruutsoo: "Taassündinud Eesti Vabariigi nn Euroopa–poliitika keskseks aluseks oli arukas seada optimistlik nägemus ühinevast ja mitte uuesti ümber jagatud Euroopast ja oma tegevuses kõiki seda nägemust soodustavaid initsiatiive toetada... Täiendavat hoogu sellele andis aga Venemaa täielikult ebaõnnestunud katsed taastada oma mõjuvõimu" (Ruutsoo 1998).

Pärast liitumisavalduse esitamist 1995. aasta novembris ja esialgset vaimustust muutus tuntuvalt ka diskursus, milles hakati nägema Euroopa Liitu kui tulevikustrateegiat. Vahelduva eduga on teisel vaatlusperioodil (1996–2000) olnud diskussioone Euroopa Liidu poolt ja vastu. On täienenud euroskeptikute ja pessimistide read ning see seisukoht ei ole enam ainult üksikute kriitiliste vaadetega analüütikute pärusmaa. Hakati arutama, mida see samm (Euroopa Liiduga liitumine) meile kaasa toob. Märksõnadeks olid kasu/kulude analüüs. Paljud hakkasid end nimetama eurorealistideks, üldine vaimustus Euroopa suunal vähenes ning asemele tuli seisukoht: Euroopa Liit kui tohutu bürokraatiamasin, ebaefektiivne ja ainult suurte riikide huve arvestav majandusühendus. See oli tähtis diskursuse muutus. Näiteks kirjutas Janno Reiljan: "Samal ajal tuleb transformatsioonimaadel Euroopa Liiduga ühinemise puhul näha ja arvestada ka ohte ja raskusi, mis tulenevad majandusliku ja poliitilise keskkonna radikaalsest muutusest" (Reiljan 1999, 21). Nende raskustega võideldes tuligi arusaamine, et selle sammuga siseneb Eesti süsteemi, mis on küll muutumas, kuid aeglaselt ja vaevaliselt. Me ei saa üle võtta selle süsteemi üksikuid osi (häid aspekte), vaid peame võtma kõik või mitte midagi.

Küsimus "kas kõik on parem kui mitte midagi" viis Euroopa Liidu diskussiooni järgmisesse etappi. Kolmandaks etapiks on Eesti ja Euroopa liitumisläbirääkimiste lõpuga kaasnevad rahva kui suveräänse tahteavaldaja võimalikud eelistused–otsustused. Aasta enne Euroopa–referendumit on närviliselt hakatud analüüsima olukorda, mis juhtuks siis, kui rahvas referendumil valitsuse ja Riigikogu otsust ei toeta ja Eesti 2004. aastal Euroopa Liitu ei astu. Näiteks küsib tuntud ajakirjanik Ainar Ruussaar: "Mis saab, kui pole plaani B?" (Ruussaar 2002). Seejuures on sellele võimalikule ebaõnnestumisele juhitud tähelepanu ka aasta tagasi. Aga selle aja takistused olid Eestile omased, sest valitsuskooalitsiooni vahetus raiskas palju vajalikku aega. Praegu on positiivse referendumitulemuse saavutamise küllaltki orastele

rajatud lootus. Siiski on rahva poolehoid mõnel lühemal perioodil (nt paaril viimasel kevadel-suvel ja ootamatult just Eurovisiooni võidu puhul) olnud ülekaalukalt positiivne. Võikski küsida: miks viimaste aastate avalik arvamus on Euroopa Liiduga liitumise suhtes olnud leigelt soosiv? Seejuures jääme enamikust kandidaatriikidest selgelt tahapoole. Prognoosid referendumist osavõtu ja hääletamise võimaliku tulemuse suhtes on üsna erinevad ega anna kindlust selle tulemuse suhtes.

Pooldajad ja vastased

Käesolev uuring on tehtud kahe 2002. aastal Riigikogu Kantselei tellitud avaliku arvamuse uuringu andmete teisese analüüsi baasil. Analüüsi aluseks on:

1. küsitlusfirma Ariko Marketing läbi viidud uuring üleriigilise valimiga (N=1000), kui ajavahemikus 13.–21. juuni 2002 küsitleti 15–17-aastasi elanikke. Valimiga haarati kõik maakonnad, suuremad ja väiksemad linnad, sealhulgas maakonnakeskused ja elanikud maal. Hinnanguliselt vastab küsitletud kontingent vanuse, hariduse ja sissetuleku järgi elanikkonna mudelile (ja tunnuse loomulikule jaotusele);
2. küsitlusfirma ES Turu-uuringute AS-i läbi viidud üleriigiline uuring, mis leidis aset 20. maist 7. juunini, mil küsitleti 1015 vastajat. Nimetatud küsitluse valimis olid proportsionaalselt esindatud kõik Eesti maakonnad ning linna- ja maarahvastik, nii rahvuse kui ka kodakondsuse lõikes.

Järgnevalt analüüsitakse neid põhjusi, miks majandussirde perioodil formeerunud Eesti poliitilise eliidi aktiivne valmisolek saada Euroopa Liidu liikmeks pole üldlevinud ning miks on valijaskonna ja laiemalt kogu rahva toetus liitumisele jäänud suhteliselt tagasihoidlikuks.

2002. aasta juunis ES Turu-uuringute AS-i korraldatud küsitluse järgi kuulub rahvahääletuse jah-ütleva valdavalt rahvastikurühma, kes on majanduslikult edukad ja eelkõige Tallinnas küsitletud inimesed. Euroopa Liiduga liitumise väärtustamine seostub neil Eesti kiire ja positiivse majandusarengu ja isikliku heaolu saavutamise väärtustega. Kõrgendatud heaolutundega ja korralikul majandusjärjel olijad ongi ainukesed, kes annavad kindlalt oma toetuse Euroopa Liidu rahvahääletamisel liitumise poolt.

Samal ajal on Eestis suur osa inimesi kas kahtleval seisukohal või otse vastu Euroopa Liiduga liitumisele. Näiteks 2002. aasta juunis korraldatud uuringu järgi toetaksid Eesti liitumist tulevasel rahvahääletusel kindlasti ja tõenäoliselt kokku ainult 43% valimisealistest elanikest, samas oli tõenäoliselt vastu 16% ja kindlasti vastu 15% ning hääletamisest ei võtaks osa 12%. Jääb veel 14%, kes ei oska võimaliku referendumi korral hääletamise kohta midagi kindlalt öelda. Seega on eeldatav "poolt-vastu" ja "ei tea" proportsioon väljendatav vahekorras 43:43:14.

Avaliku arvamuse küsitlused on viimasel ajal näidanud, et inimeste suuremast informeeritusest hoolimata ei suurene märkimisväärselt Euroopa Liidu liitumise idee pooldajate ega ka vastaste arv. Järelikult ei ole liitumisotsuse tegemisel määrav ainult informeeritus. Praegu on euroliiduga ühinemise skeptitsismi üks põhjus suure osa elanike hirm majandusliku toimetuleku ees. Põhiküsimus peaks aga olema see, kas suveräänsuse

osaline loovutamine ei too kaasa ettearvamatuid tagajärgi ja kas kogu "mängu" kaasategemine on väärt suveräänsuse osalist loovutamist. Eestile on keerukaks küsimuseks: kas identiteedi uue mõõtme lisandumine toob kaasa vanade häägustumise ja lahjenemise või vastupidi – uues kvaliteedis esilekerkimise.

Kultuuririski piiril

Tuntud prantsuse kultuuriidentiteedi uurija Yves Plasseraud on rõhutanud, et Eesti üks vastuolusid on toimiva turumajanduse ülesehitamine kultuuririski piirile jõudmise hinnaga, mis väljendub ka rahvusliku identiteedi (kollektiivse samasustunde) ja sotsiaalse sidususe vähenemises. Dr Yves Plasseraud' (Eesti Maarjamaa ordeni kavaler aastast 2001) hinnangul on Eestis oht majanduslike hüvede kõrge väärtustamise taustal mitte märgata rahvuslike ühisidentiteete toetavate väärtuste järkjärgulist murenemist ja tasalülitamist. Ta väidab: "Eesti on majanduslikult õigel teel, kuid kultuurilises mõttes pole kerge hinnangut anda, sest kui kaob otsene oht kultuurile ning oma identiteedi säilitamise osas pinge langeb, tekib ka risk rõhuasetuse nihkumiseks kultuurilt kõrvale" (Laugen 2001).

Eesti kultuuriuurijate arvamuste järgi on Eesti rahvuslik identiteet peamiselt kultuuriline nähtus ja on selge, et Eesti saamine Euroopa Liidu liikmesriigiks mõjutab nii etnilist kui ka rahvuslikku samasustunnet. Eesti Euroopa Liiduga ühinemise referendum 2003. aasta sügisel kujuneb eelkõige poliitiliseks enesemääratluseks (Kalkun 2002).

Siinkohal tasub meelde tuletada prantsuse rahvusteororia ühe looja Ernest Renani sõnu: "Rahvus eeldab minevikku; ometi koondub ta just olevikus ühte tajutavasse fakti: selleks on nõusolek, selgelt avalduv soov jätkata kooselu. Rahvuse eksistents kujutab endast (vabandage mind selle metafoori pärast) igapäevast rahvahääletust." (Tsiteeritud on A. Berticaud' järgi Ernest Renani "Rahvust" (Qu`est-ce qu`une nation?). Kuigi need sõnad on öeldud 1846. aastal Pariisis, tunduvad nad olevat öeldud ka kõigile eestlastele ja aastal 2002.

Eesti liitumine Euroopa Liiduga on unikaalne protsess rahvuslikust eneseteadvusest lähtudes, sest seni pole Eesti–taoline väikeriik liitunud Euroopa Liiduga pärast kõigest kümmeaasta aasta pikkust (taas)iseseisvusperioodi. Et Eesti ühiskonnal on puudulik sotsiaalse integratsiooni võime, siis koos majandusliku heaolu kasvuga suureneb risk loobuda Eestimaa ja eesti kultuuri omapärasest kui väärtustest ka sel põhjusel, et need isamaalised väärtused (ja vastavad orientatsioonid, mida püüti taastada suuresti okupatsioonieelse Eesti väärtustest lähtudes) konkureerivad rohkem üldiste orientatsioonidega modernsusele (üldeuroopalikud väärtused), ratsionaalsusele (nt üleminek ingliskeelsele suhtlemisele), edumeelsusele (info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutuselevõtt) jm üldinimlikele väärtustele.

Probleemse valdkonna sõnastamisel, mis on seotud Eesti Euroopa Liidu referendumieelsete raskustega, tuleks lähtuda eelkõige sotsiaalsest kontekstist. Eestis on ühisidentiteetid oma kaalu kaotamas ja seetõttu ei suuda ühiskonna sotsiaalsed huvirühmad individuaalsel konkurentsiväljal ennast kokku siduda terviklikuks sootsiumiks, millele on omane kollektiivne solidaarsus ja tugev kultuuriline vastupanuvõime (sealhulgas ka sotsiaalse

integratsiooni võime, kodanikualgatuse võime ja sellega kaasnev rahvusriiklik vastupanuvõime globaliseerumisele).

Eesti Euroopa Liidu alaseid hoiakuid ja nende muutumist mõjutab suurel määral vastaja personaalne usaldustaju. Tähtsate riigiinstitutsioonide, nagu Riigikogu, valitsuse ja presidendi usalduse või umbusaldusega seonduv on suurel määral seotud hinnanguga, mis väljendab elanike hoiakuid teiste üldiste demokraatia arengut iseloomustavate indikaatorite suhtes. Inimeste marginaliseerumine ja positiivse motiveerituse puudumine on teatud sotsiaalsete rühmade jaoks loonud olukorra, kus inimesed ei suuda Eesti laiemat arengut, sealhulgas integratsiooni Euroopa Liiduga, enam strateegilise valikuna mõtestada.

Neutraalse rolli tõttu on Eesti presidendiinstitutsioonil võimalus tuua Euroopa Liidu positiivse imago ja referendumitähendus päevapoliitikast kõrgemale tasandile. Ja seda eelkõige vaesema ja suhteliselt vanemaealiste Eesti kodanike silmis, kes praegu on Euroopa Liidu suhtes kahtleval positsioonil ja samas usaldavad presidendi seisukohti Eesti arengu küsimustes (sealhulgas liitumist Euroopa Liiduga).

Siinkohal tuleks küsimus esitada selliselt: kuidas saab viimase järelejäänud aasta jooksul viia avaliku arutluse tasandile Eesti tulevikuväljavaade muutuvast Euroopas (või isegi maailmas)? Oleks andestamatu viga, kui Eesti rahvas teeks oma otsuse referendumil isiklikust kasu/kahju kaalutlustest lähtuvalt või püüaks oma negatiivse suhtumise valitsuse aadressil välja öelda euroreferendumil. Palju sõltub siin avaliku arvamuse jaoks vajalikest inimestest, kes suudavad analüüsi viia Eesti siseprobleemidest välja.

Majanduslik heaolu otsustab

Turu-uuringute AS-i 2002. aasta juuni uuringu analüüsi üks eesmärgi oli kontrollida hüpoteesi, et rahva Euroopa-hoiakutele ei mõju niivõrd tipp-poliitikute ja institutsioonide madal usaldamine, kuivõrd sotsiaalse heaolu tunnetamine inimese enda poolt, täpsemalt – inimeste endi personaalne usaldustaju, mida mõjutab valijate (rahvahääletusel osalejate) endi positsioon ühiskonnas, heaolu tase ja tulevikuväljavaadete tunnetamine.

Eestis on personaalsel majandusliku heaolu hinnangul selge ettejäotus üldisemate tulevikuhinnangute suhtes. Kui domineerima jääb ikkagi sellisel isikliku heaolu tasemel baseeruv hoiak Euroopa Liidu suhtes, siis on karta, et referendum eurolüüsi astumise asjus võib läbi kukkuda. Inimeste isikliku heaolu määravad (negatiivset) rolli referendumitõhususe tegemisel saaks vähendada, kui argumentatsioon liiguks argiprobleemidest üldisemale tasandile.

Esimesel analüüsi etapil käsitleme seoseid, mis ilmsid korrelatsioonianalüüsis indikaatoritunnuse "isiklik elu läheb paremuse või halvemuse suunas" ja rahuloluga demokraatia arenguga Eestis ning võimaliku hääletamisega Euroopa Liidu referendumil (tabel 1).

Tabel 1. Seosekordajad indikaatortunnuse – isiklik elu paremuse/halvemuse suunas – ja teiste sotsiaalsete tunnuste vahel (Pearsoni koefitsient)

INDIKAATORTUNNUS: ISIKLIK ELU LÄHEB PAREMUSE SUUNAS

Elu Eestis läheb üldiselt paremuse suunas	0,58
Rahul demokraatia arenguga Eestis	0,30
Hääletamine Euroopa Liidu referendumil	0,27
Vanus	0,31
Haridus	0,12
Sissetulek	0,29

Nagu ka protsentjaotuse põhjal võis oletada, näitavad korrelatsioonikordajad, et valitseb tugev seos selle vahel, kuidas on inimene rahul oma eluga (kas elu läheb paremuse või halvemuse suunas) ning kuidas ollakse rahul eluga üldse ja demokraatia arenguga Eestis. Samuti on statistiliselt üsna tugev korrelatsioon inimese enda rahulolu ja tulevase Euroopa Liidu referendumil hääletamise hoiaku vahel. Mida rohkem ollakse rahul oma eluga, seda kindlamini hääletatakse tulevikus Euroopa Liidu suhtes positiivselt.

Vaadates seoseid peamiste riigivõimuorganite (president, Riigikogu, valitsus, peaminister) ja isikliku elu rahulolu tunnuse vahel, tuleb öelda, et usaldus Riigikogu, valitsuse ja peaministri suhtes on statistiliselt väga tugevalt seotud isikliku eluga rahulolu hinnanguga (tabel 2). Korrelatsioonikoefitsient jääb vahemikku 0,24–0,31. Suhteliselt nõrk on seos enda elu optimistlikul hindamisel erakondade usalduse vahel. Presidendi institutsiooni suhtes sellisel tasemel seos puudub (0,09).

Tabel 2. Seosekordajad indikaatortunnuse – isiklik elu paremuse/halvemuse suunas – ja teiste institutsioonide usaldamise vahel (Pearsoni koefitsient)

INDIKAATORTUNNUS: ISIKLIK ELU LÄHEB PAREMUSE/HALVEMUSE SUUNAS

Usaldus Riigikogu vastu	0,27
Usaldus peaministri vastu	0,31
Usaldus valitsuse vastu	0,24
Usaldus presidendi vastu	0,09
Usaldus erakondade vastu	0,15

Siit võib teha kaks järeldust. Rahva suhtumine riigivõimuorganitesse on suurel määral kujundatud selle järgi, kuidas inimene hindab oma tulevikuväljavaateid. Rahvas tunnetab hästi, et elu üldises paranemises või halvenemises on suhteliselt suur osa ka Riigikogul, valitsusel ja peaministril.

Sama järeldus kehtib presidendi kohta tunduvalt harvemini. Presidenti võetakse rohkem kui auametit, mis on usaldatud kõrgelt tunnustatud isikule, kuid kellelt ei oodata otsest vastutust elu edendamise eest riigis. See on arusaadav hoiak, sest presidendil ei ole võimalust sekkuda igapäevapoliitikasse, välja arvatud need juhud, kus olukord on muutunud äärmuslikuks. Käesoleval ajal, mida võiks nimetada kolmede valimiste aastaks, on Eesti presidendi osakaal suurenenud.

Eeltoodud seostekordaja inimese enda elu viimase aja arengutrendi ja erakondade usaldusväarsuse vahel on üsna väike (0,15), mis näitab, et rahvas ei pea erakondi elu edenemise eest eriti vastutavaks. Siit kasvab välja vihje erakondade tegevusele – suurema edu saavutamiseks tuleks siduda erakonna tegevus rohkem elanike huvide fookusesse seadmisega. Oluline oleks oma tegevusest teada anda sellises kontekstis, kus inimene saab aru, et edendatakse elu üldiselt, peetakse silmas ka tema kui Eesti elaniku huve, mitte niivõrd opositsioonierakondade ideede ja ettepanekute kriitika kontekstis.

Usaldustaju indeks

Analüüsi esimeses etapis saadi korrelatsioonianalüüsi teel tunnuste "tuum", mille alusel saab heaolu ja usalduse dimensiooni arvesse võttes moodustada usaldustaju indeksi.

Küsitluse kuue küsimuse (indikaatortunnuse) alusel oli võimalik saada kokku maksimaalselt 24 punkti, seega indeksi moodustamisel said skaala osad vastavalt kogutud punktidele järgmise nimetuse: "usaldamatute rühm" 1–6 punkti, "tagasihoidliku usalduse rühm" 7–12 punkti, "piiratud usalduse rühm" 13–18 punkti ja "kõrge usaldusnivooga rühm" 19–24 punkti.

Selliseltsotsiaalsete tunnuste kaalutud indeksi jaotus kujutab endast usaldustaju tüüpe ning nad jaotusid järgmiselt:

1. usaldamatute rühm: inimesed, kes on Eestis/oma elus pettunud – 1%,
2. tagasihoidliku usalduse rühm: inimesed, kes on väga kriitilised – 13%,
3. piiratud usalduse rühm: inimesed, kes on küll optimistlikud Eesti mõningate edusammude suhtes, kuid paljudes hinnangutes skeptilised – 33%,
4. kõrge usalduse rühm: inimesed, kes on kõrge heaolu hinnanguga, Eesti edu üle uhked ja tippinstitutsioone usaldavad – 53%.

Kokkuvõttes kinnitas usaldustaju tüüpide jaotus, et pole kadunud inimeste optimism tulevikku ja ligikaudu pooled vastajaist kalduvad positiivsete hinnangute poole. Kriitilisust ja skeptilisust koos optimismiga on eesti inimeste iseloomustamiseks nimetanud ka kirjanik Jaan Kross, kes on kasutanud väljendit "helged skeptikud", mis pegeldab väga hästi eesti inimeste olemust.

Sotsiaalsete tunnuste korrelatsioonianalüüs kinnitas, et moodustub kaks suuremat rühma: esiteks tippinstitutsioonide usalduse ja demokraatiaga rahul olev rühm, mida võiks nimetada "usalduse dimensiooniks", ning teiseks majandusliku ja psühholoogilise heaolu tunnuste rühm, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks". Viimasega on tihedas seoses vastused, mis on antud Eesti võimaliku Euroopa Liiduga ühinemise referendumi küsimusele.

On selge, et edasiseks analüüsiks on vaja rakendada regressioonianalüüsi meetodit, et leida mudel selle kohta, kuidas on omavahel seotud küsitluses osalenud vastajate hinnangud ja milline on nende tegelik kaalukus (põhjuslikkus) hindamisprotsessis. Mudeli alusel saab vastuse küsimusele, kui palju sõltuva muutuja (usaldustaju) varieeruvusest moodustavad esitatud sõltumatud muutujad (indikaatoritunnused). Toetudes mudelis esitatud beeta-koefitsiendile (edaspidi b-k), on võimalik analüüsida, milline on nende tegurite (tõenäosuslik) prioriteetsus antud hindamisprotsessis (tabel 3).

Tabel 3. REGRESSIOONIMUDELID I–III usaldustaju analüüsiks

I mudel (4 tunnust)		II mudel (6 tunnust)		III mudel (10 tunnust)	
Määrav kordaja 60,3%	b-k	Määrav kordaja 83,7 %	b-k	Määrav kordaja 83,5%	b-k
1. Valitsuse usaldamine	0,346	1. Kas Eestis läheb elu paremaks?	0,328	1. Kas Eestis läheb elu paremaks?	0,350
2. Rahulolu demokraatia arenguga	0,304	2. Kas isiklik elu läheb paremaks?	0,294	2. Valitsuse usaldamine	0,282
3. Riigikogu usaldamine	0,155	3. Valitsuse usaldamine	0,276	3. Kas isiklik elu läheb paremaks?	0,266
4. Eesti presidendi usaldamine	0,118	4. Riigikogu usaldamine	0,254	4. Rahulolu demokraatia arenguga	0,157
		5. Rahulolu demokraatia arenguga	0,158	5. Riigikogu usaldamine	0,152
		6. Eesti presidendi usaldamine	0,127	6. Eesti presidendi usaldamine	0,114
				7. Vastaja haridus ei mõjuta	(0,113)
				8. Vastaja vanus ei mõjuta	(0,010)

				9. Vastaja sissetulek ei mõjuta	(0,009)
				10. Erakondade usaldamine ei mõjuta	(0,004)

Esitatud kolmest regressioonimudelitest on esmase vaatluse alusel vajaliku usaldusväärusega kõik kolm. Kui esialgsele nelja sotsiaalse tunnusega mudelile lisada veel kaks sotsiaalse heaolu alast indikaatorit, suureneb usaldustaju kui sõltuva tunnuse varieeruvuse usaldusvääruse hinnang ligemale kolmandiku võrra ja ületab 83%. Et seejuures III mudeli puhul usaldusvääruse tase ei suurene, sobib usaldustaju analüüsiks II mudel.

Nagu eespool nägime, on küsitluses osalenud vastajate hinnangud vastastikku tihedalt seotud (kõrged korrelatsioonikoefitsiendid). Seejuures heaolu dimensiooni näitajad (rahuolu/rahulolematuse hinnangud Eesti ja personaalse heaolu valdkonnas) prevaleeruvad usalduslikkuse dimensiooni üle. Milline on nende tegelik kaalukus (põhjuslikkus)?

Kõige kaalukam ongi üldine rahulolu Eesti arenguga ("Mis te arvate, kas käesoleval ajal läheb elu Eestis paremuse või halvemuse suunas?") – b-k 0,328. Sellele järgneb isikliku eluga rahulolu tunnus ("Kui Te mõtlete enda elule isiklikult – kas üldiselt läheb Teie elu paremuse või halvemuse suunas?"), b-k 0,294. Kolmandal positsioonil on valitsuse usaldamise tunnus (b-k 0,276). Sellele järgnevad demokraatiaga rahuolu tunnus (b-k 0,158) ja Riigikogu usaldamise tunnus (b-k 0,155) ning alles seejärel presidendi usaldamise tunnus (b-k 0,118).

Hüpotees sellest, et tunnustest kujuneb kaks suuremat teineteisega läbipõimunud indikaatoritunnuste rühma (majandusliku ja psühholoogilise heaolu tunnuste rühm, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks", ja Eesti tippinstitutsioonide usalduse ja demokraatiaga rahulolu rühm, mida võiks nimetada "usalduse dimensiooniks"), osutus paikapidavaks. Tulemus, et nn heaolu dimensioon on mudelis valitsev, kordab korrelatsioonianalüüsi tulemust.

Rikkad–vaesed elanikerühmad Euroopa Liidu referendumi eel

Viimase analüüsietapi käigus leiti seletus, mil viisil on omavahel seotud küsitluses osalenud vastaja personaalse usaldustaju moodustavad tunnused (sõltumatud muutujad) ja Euroopa Liidu tulevaste referenduisse suhtumine (sõltuv muutuv). Küsimusele, milline on inimese käitumisviis võimaliku rahvahääletuse olukorras, saadi statistiliselt tõenäosuslik kinnitus regressioonimudeli väljatöötamise käigus. Tabelis 4 on esitatud nimetatud kaks mudelit (IV ja V).

Tabel 4. REGRESSIOONIMUDELID IV–V Euroopa Liidu tulevaste referendumisse suhtumise kohta

IV mudel (3 tunnust)		IV A mudel (vaesem grupp < 2000 kr kuus)		V mudel (10 tunnust)	
Määrav kordaja 12%	b–k	Määrav kordaja 13%	b–k	Määrav kordaja 13%	b–k
1. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis	0,243	1. Kas Eestis läheb elu paremaks/halvemaks?	0,320	1. Kas Eestis läheb elu paremaks/halvemaks?	0,194
2. Riigikogu usaldamine	0,109	2. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis	0,058	2. Riigikogu usaldamine	0,119
3. Kas Eestis läheb elu paremaks/halvemaks?	0,087	3. Riigikogu usaldamine	0,018	3. Rahulolu demokraatia arenguga	0,107
				4. Valitsuse usaldamine	0,097
				5. Eesti presidendi usaldamine ei mõjuta	(0,065)
				6. Vastaja haridus ei mõjuta	(0,044)
				7. Erakondade usaldamine ei mõjuta	(0,028)
				8. Kas isikliku elu paremaks muutumine ei mõjuta?	(0,023)
				9. Vastaja vanus ei mõjuta	(0,010)
				10. Vastaja sissetulek	(0,009)

				ei mõjuta	
--	--	--	--	-----------	--

Sarnaste mudeliversioonide (IV ja V) näol oleme saanud statistiliselt korraliku seletusjõuga mudeli selle kohta, kuidas on seotud küsitluses osalenud vastajate hinnangud ja milline on nende tegelik kaalukus Euroopa Liidu referendumi eelses sotsiaalses kommunikatsiooniprotsessis.

Küllaltki selgelt eristub mudeliversioon IV A, mis peegeldab Eesti vaesema elanikkonna (sissetulek kuni 2000 krooni pereliikme kohta kuus) hinnanguid. Seletus on järgmine: tagasihoidliku sissetulekuga elanikkonna rühma (statistikaameti hinnangu järgi vaesusrühma) kuuluvad vastajad eristuvad eelkõige oma üldise heaolu hinnangute poolest. Neile on tähtis küsimus "kas käesoleval ajal elu Eestis läheb paremaks või halvemaks" ning nad eristusid küsitletute massiivi taustal selgelt negatiivsete vastustega. Siinkohal tuleks alla kriipsutada, et nn vaesemate elanike hulgas mängib nimetatud seos statistiliselt suurt osa, aga samas keskmise ja rikkama sissetulekuga inimeste Euroopa hinnangutele kui sõltuval tunnusele polnud mudelisse lülitatud sotsiaalsetel tunnustel statistiliselt seotust (ja see mudeliversioon on tabelis esitamata).

Käsitledes erinevate sotsiaalsete tunnuste osatähtsust ja seega nende tunnuste võimalikku tähtsust antud mudelis (protsessis), tuleb kinnitada, et kümnest mudelisse lülitatud sõltumatust muutujast on suurema kaaluga ainult kolm, seega Euroopa Liidu tulevase referendumi tulemus sõltub heaolu üldhinnangust ("kas Eestis läheb elu paremaks või halvemaks"), Riigikogu usaldamisest/mitteusaldamisest ja rahuolust Eesti demokraatliku arenguga ("olete väga rahul... kuni mitte üldse rahul").

Seega kaks Euroopa Liidu teemalise otsustusprotsessi analüüsiks loodud regressioonimudeli varianti kinnitavad, et usaldustaju indeksisse lülitatud heaolu ja usalduse dimensiooni mõju on võimalik kinnitada Euroopa Liiduga ühinemise küsimuses antud hinnangutele. Regressioonimudelit analüüsides selgus, et olulisi muutujaid on Euroopa Liidu referendumiprotsessis palju. Seega antud mudel kirjeldab sõltuvate muutujate variatiivsust esimesel pilgul küll tagasihoidlikul, aga konkreetse hüpoteesi kinnitamiseks täiesti rahuldaval määral.

Eesti presidendinstitutsiooni neutraalset rolli kinnitab beeta-koefitsiendi madal näitaja. Seega võiks lugeda lisahüpoteesi presidendi erilisest rollist kinnitatuks. Analüüs lubab öelda, et kuigi vaesemate elanike jaoks on presidendi erapooletus ja ausameelsus saanud ideaaliks ja teda usaldatakse väga (nt pensionäride hulgas usaldab täielikult 44%), pole võimalik kinnitada, et sellest lähtutakse Eesti Euroopa-tuleviku otsustuse tegemisel. Vanemad inimesed eelistavad praegu olla äraootaval seisukohal.

Uuringute kasutamine

Kuidas peaksid sotsiaalvaldkonna uuringud (sealhulgas identiteediteema uuringud) seostuma parlamentaarse demokraatia, seaduste loomise, muutmise ja Eesti Euroopa Liidu seadustega integreerimise probleemiga?

Sotsiaalsete uuringute kasutamise vajaduse parlamentaarses otsuste langetamise protsessis tingib põhimõtteliselt vajadus rahva väärtushinnangute, hoiakute, ootuste, mentaliteedi, meeleolude ja arvamuste tundmise järele.

Et rahvas on delegeerinud seadusandliku võimu oma esindajaile Riigikogus, siis eeldab ta ühtlasi, et kõrgeim esindusorgan lähtub rahva enamuse ootustest. See tähendab, et rahva ootusi on tarvis tunda ning põhimõtteliselt ei tohiks kehtiv seadusandlus, poliitiline ja õiguskultuur tervikuna palju erineda rahva ootustest. Kui rahva ootused ei vasta enam nende enda esinduskogu tegevusele ja taotlustele, siis võime rääkida võimu võõrandumisest, mille indikaatoriteks on madal valimistel osalemise protsent, madal riiklike institutsioonide usaldusväärsus, madal seaduskuulekus.

Rahva (sealhulgas valijate) ootused aga pole alati väljendatud mingi konkreetse objekti või probleemi suhtes (näiteks koolimaja katuse remont, õpetajate palgatingimused jmt), vaid leiavad väljenduse ka laiemates kategooriates: kodanike lojaalsus, seaduskuulekus ja suhtumine seaduste täitmisse, rahulolu demokraatia arenguga jmt. Selliste üldiste ootuste ja ühiskonna eri tahkudega rahulolu kohta annab neid probleeme sügavuti käsitlev uuring palju ülevaatlikuma pildi kui näiteks parlamendiliikme kohtumine üksikute valijatega ja nende kaudu probleemidest teadasaamine või artiklid ajakirjanduses.

Siinkohal peab märkima, et Euroopa Liidu statistika käsitleb juba praegu muude statistiliste näitajatega koos ka nn pehmeid indikaatoreid, nagu näiteks rahva rahulolu isikliku eluga, mis iseloomustab rahva hinnanguid elule kõige üldisemal määral. Loomulikult ei tohi neid indikaatoreid absolutiseerida ega käsitleda lahus objektiivsest statistikast ning teha järeldusi ainult arvamustele ja hinnangutele toetudes.

Ühiskonna areng peaks olema põhimõtteliselt tasakaalustatud, et säilitada rahva huvi oma tuleviku vastu, Eesti ühiskonna kui terviku arengu vastu. Ühise (kultuurilise, riikliku) identiteedi tekkimise eelduseks on tasakaalustatud areng ja sotsiaalne sidusus. Kui ühiskonna eri elualade ja valdkondade või näiteks sotsiaalsete gruppide vahelised erisused muutuvad liiga määravaks, vahed ületamatult suureks ja marginaalsus muutub normiks, ei saa tekkida tugevat rahva ühistunnet, ühise identiteedi (samasustunde) fenomeni.

Identiteedi järjepidevuse tagab ilmselt samasustunne nii territoriaalses mõttes kui ka ajaliselt (ajaloolises plaanis). Identiteedi säilitamisel ei saa eesmärgiks olla muutumatus ja homogeensus, kuid ka muutumisel ja heterogeensusel on oma piirid.

Kindlasti ei piisa rahvusliku identiteedi alustaladeks mõnest üksikust kokkuliitvast tegurist, nagu näiteks Eurovisiooni lauluvõistlusest või kohalikest olümpiavõitjatest (kuigi ka need on

tervikus omajagu olulised). Nii ei piisa ka kultuurilise (etnilise) identiteedi allikaks mõne üksiku kultuuritipu rahvusvahelisest edukusest ja laulupidudest.

Rahva ootuste tasakaalustatud arvestamine on keeruline demokraatia protsess. Kiirelt arenevas ühiskonnas, nagu Eesti praegu on, ei piisa legitiimsuseks ainult valimistel osalemisest (esindusdemokraatia vahenditest). Seega peab seadusandja oma tegevuses olema pidevalt kursis rahva ootuste ja eelistustega, aga ka erinevate rühmade sügavamate väärtushoiakutega.

Siinkohal on vajalik alla kriipsutada, et Eesti valijate ootustele vastab sotsiaalse heaolu küsimuste osa suurenemine Eesti saamisega Euroopa Liidu liikmesriigiks. Sest Euroopa Liidu liikmesriikides on seadusandja prioriteetsemaid töövaldkondi alati olnud valijate heaolu eest muretsemine. Sellisest tegevusjuhiseist peaks lähtuma sotsiaalpoliitika ka Eestis, paraku eristuvad kandidaatriigid rahvusliku rikkuse tasemelt tänastest liikmesriikidest.

Kasutatud kirjandus

Kalkun, M. (2002). Ajakirjanduses loodud eestlustunne. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Koost A. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 102–110.

Laugen, E. (2001). Estofiilid ja eesti kultuur Prantsusmaal (Yves Plasseraud'ist). – www.vabaeuroopa.org – 13. 04. 2001.

Reiljan, J. (1999). Euroopa Liidu idalaienduse sotsiaal–majanduslikud sõlmprobleemid. – Euroopa Liidu sotsiaalmajanduspoliitika idalaienduse taustal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Ruusaar, A. (2002). Mis saab, kui pole plaani B? – Eesti Päevaleht, 11. nov.

Ruutsoo, R. (1998). Euroopa Liit ja Eesti julgeolek. – R. Ruutsoo ja A. Kirch (toim-d). Eesti Euroopa Liidu lävepakul. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 9–22.

Terk, E. jt (2001). Kui Eesti ei saa Euroopa Liitu. Tõrkestsenaariumid. Tallinn: Välisministeerium ja Eesti Tuleviku–uuringute Instituut.